

Małgorzata Szot-Wróblewska

Formy upamiętniania Powstania Styczniowego na przykładzie działalności księdza Jana Wiśniewskiego (1876-1943)

Niepodległość i Pamięć 20/1-2 (41-42), 145-152

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Małgorzata Szot-Wróblewska
Solec nad Wisłą

Formy upamiętniania Powstania Styczniowego na przykładzie działalności księdza Jana Wiśniewskiego (1876-1943)¹

Słowa kluczowe

Powstanie 1863 r. Styczniowe; pamięć o Powstaniu Styczniowym; ks. Jan Wiśniewski; patriotyzm w II RP

Streszczenie

Inicjatywy upamiętniania i dokumentowania wydarzeń historycznych w okresie rozbiorów napotykały na trudności ze strony władz zaborczych. Działalność księdza Jana Wiśniewskiego (1876-1943) na polu upamiętniania Powstania Styczniowego i dokumentowania przeszłości zasługuje na szczególną uwagę. Jako badacz dziejów, regionalista, społecznik i poeta ocalił od zapomnienia i upamiętnił szereg ważnych wydarzeń i osób. Działal w warunkach trudnych, bez zabezpieczenia finansowego, z dala od ośrodków naukowych, dlatego jego dorobek zasługuje na pamięć i uznanie. Tekst prezentuje jedynie wybrane zagadnienia z bogatej działalności społecznej i piśmienniczej ks. Wiśniewskiego. Wystawa *Przeszłość – przyszłości ...* zorganizowana w 70. rocznicę jego śmierci przybliży sylwetkę wybitnego kapłana i patrioty.

¹ Materiały pochodzą z przygotowywanej przez piszącą wystawy i katalogu: *Przeszłość – przyszłości. Ksiądz Jan Wiśniewski 1876-1943, w 70. rocznicę śmierci*. Honorowy Patronat nad wystawą objęli: Mazowiecki Kurator Oświaty, J. E. ks. bp Krzysztof Nitkiewicz, biskup Sandomierski i J. E. ks. bp Henryk Tomasik, biskup Radomski.

Pamięć ludzka jest krucha i ulotna, dlatego każda forma upamiętnienia ma dla badaczy i przyszłych pokoleń doniosłe znaczenie. Pisząc o Powstaniu Styczniowym, należy wspominać tych, dzięki którym pamięć o powstaniu przetrwała. Zabiegali oni o to, by informacje o bohaterach, dowódcach, bitwach i potyczkach oraz mogiłach powstańczych nie odeszły w zapomnienie. Upamiętnianie Powstania Styczniowego miało szczególne znaczenie w warunkach zaborów w latach 1863-1918. Koncentrowano się wówczas na spisywaniu wspomnień, pamiętników, zbieraniu dokumentów, badaniu archiwów prywatnych, publikowaniu w prasie zagranicznej. Na mogiłach powstańczych i grobach uczestników powstania wystawiano krzyże z symbolami męczeństwa.

Szczególne zasługi na polu upamiętniania styczniowego zrywu niepodległościowego na ziemi sandomierskiej położył Jan Wiśniewski (1876-1943), katolicki ksiądz, społecznik, regionalista, historyk, kolekcjoner, literat, poeta. Tytułem wprowadzenia czytelnika w działalność księdza Jana Wiśniewskiego na tym polu, dodać należy, że na rozległe zainteresowanie przeszłością, a zwłaszcza Powstaniem Styczniowym, wpływ miało miejsce, w którym przyszedł na świat – Krępa (parafia Krępa Kościelna), wieś położona kilka kilometrów od miejscowości Jawor Solecki, gdzie 6 listopada 1863 r. zginął Dionizy Czachowski, naczelnik powstania w województwie sandomierskim. Córka Dionizego Czachowskiego, Julia Leszczyńska, mieszkała w Wierchowiskach, w majątku położonym kilka kilometrów od Krępy, stąd zrozumiałym jest, że Dionizy Czachowski to główny bohater poematów Jana Wiśniewskiego: *Bitwa Pod Stefankowem* i *Śmierć Czachowskiego*² wydanych w 1932 r.

Jan Wiśniewski został wcześniej osierocony przez oboje rodziców. Wychowywany był przez babkę, Scholastykę Molencką w atmosferze umiłowania Ojczyzny. Jak sam pisze, od najmłodszych lat kolekcjonował dokumenty, pamiątki narodowe, dzieła sztuki, monety, badał archiwa i biblioteki. Pokłosem jego badań nad dziejami Powstania Styczniowego są publikacje: *Udział księży z diecezji sandomierskiej w powstaniu styczniowym 1863* (Radom 1927 r.), *Pamiętniki z powstania 1863 r., O bohaterach narodowych i księżach powstańcach; Dzieje*

² J. Wiśniewski, *Bitwa pod Stefankowem; Śmierć Czachowskiego*, Mariówka 1932, s. 3-4.

*ojców twoich na pomnikach czytaj*³ (1934), w którym postulował upamiętnienie bohaterów Powstania Styczniowego, Dionizego Czachowskiego i Zygmunta Chmieleńskiego oraz upamiętnienie miejsc straceń w Radomiu (1863-1864). Napisał też wiersz *Obrazek z roku 1863, poświęcony p. Józefowi Wojdackiemu i p. p. Weteranom Radomskim*⁴, który jest poetycką interpretacją obrazu Maksymiliana Gierymskiego *Patrol powstańczy – pikietą*.

Wspomniane wyżej poematy: *Bitwa pod Stefankowem*⁵ i *Śmierć Czachowskiego*⁶, powszechniej niż spiżowe i kamienne pomniki uwieczniły pamięć o bohaterstwie powstańców i ich dowódców: Stanisława Dobrogojskiego „Grzmota”, który poległ pod Stefankowem, Józefa Gabriela hrabiego Męcińskiego, adiutanta Czachowskiego, który osłaniając wodza w Jaworze Soleckim stracił rękę, (nazwisko Męcińskiego Wiśniewski umieścił na pomniku w Jaworze Soleckim), Władysława Kononowicza, Władysława Eliminowicza, Edwarda Staweckiego, Andrzeja Łopackiego, Konstantego Olszewskiego, Czesława Tabaczewskiego, Kazimierza Wiśniewskiego i innych. Wiśniewski wydając poematy, w przedmowie napisał:

Wznosząc własnym kosztem pomnik na pamiątkę zwycięskiej dla naszego oręża bitwy pod Stefankowem (gmina i par. Chlewiska w ziemi Radomskiej), stoczonej dnia 22 kwietnia 1863 r., w której to bitwie bohaterski wódz powstańczy pułkownik Djonizy Czachowski, naczelnik siły zbrojnej Województwa Sandomierskiego, zwyciężył Rosjan, nad którymi z ramienia Dońca Chmielnickiego miał dowództwo kapitan Nikiforów, pragnę tem samem uczcić bohaterską przeszłość, zaś za pomocą niniejszego poematu pouczyć obecne pokolenie, że miłość Ojczyzny nie opiera się tylko na słowach i deklamacji, ale na czynie, na ofierze osobistego szczęścia, a nawet, gdyby zaszła potrzeba, na oddaniu własnego życia dla Ojczyzny. Pragnę też i przyszłym pokoleniom dać podwójną pamiątkę: pomnik zwycięstwa w miarę możliwości mojej postawiony i niniejszą książeczkę, zawierającą dwa poematy, uzmysławiające bohaterskie poświęcenie się dla Ojczyzny dotąd mało docenianych

³ Idem, *Dzieje ojców twoich na pomnikach czytaj*, „Tygodnik Radomski” 16/1934, s. 3-5; „Tygodnik Radomski” 17/1934, s. 27-28.

⁴ J. Wiśniewski. *Bajki i rymy*, tom IV. Radom 1936, s. 76.

⁵ Idem, *Bitwa pod Stefankowem*, Mariówka 1932 r.

⁶ Idem, *Śmierć Czachowskiego*, Mariówka 1932 r.

bohaterów powstania styczniowego, mianowicie: kapitana Stanisława Dobrogojskiego (Grzmota), poległego pod Stefankowem i nieustraszonego wodza – pułkownika Djonizego Czachowskiego, który poległ dn. 6 listopada 1863 r. w mojej rodzinnej parafji krępskiej.

Oby moje zamiary znalazły oddźwięk w sercach terażniejszych i przyszłych pokoleń!⁷.

Ważną inicjatywę podjął w roku 1903 w Ćmielowie, gdzie był wówczas wikarym, i jak sam napisał, „zastępował proboszcza staruszka”. Ustawił na cmentarzu kościelnym pamiątkowy obelisk z roku 1861⁸, wystawiony z inicjatywy księdza Kacpra Kotkowskiego na Ćmielowskim Rynku, który władze rosyjskie, po przeprowadzeniu śledztwa, nakazały usunąć z miasta. Pomnik został zniszczony i usunięty. Część obelisku przez 40 lat leżała na cmentarzu kościelnym. Podejmując decyzję o jego ponownym ustawieniu ks. Wiśniewski, ocalił niemego świadka wydarzeń z roku 1861 od zagłady i zapomnienia. Na obelisku tym wykute były historyczne daty, które dziś są już prawie nieczytelne. W roku 1906 zorganizował uroczystości o charakterze patriotycznym poświęcone Janowi Malinowskiemu⁹, weteranowi Powstania Styczniowego, który od lat pełnił obowiązki organisty w Ćmielowie.

Jan Wiśniewski zbierał wspomnienia uczestników powstania, fotografie, pamiątniki, relacje, odezwy, druki, ulotki, wycinki prasowe, autografy, rękopisy. Upamiętnił miejsce bitwy pod Stefankowem, fundując własnym kosztem pomnik-obelisk zaprojektowany przez siebie i opatrzony autorską inskrypcją¹⁰. Pomnik odsłonięty został 19 czerwca 1932 r. w obecności około 6 tys. osób. Relację z uroczystości zamieścił w *Historycznym opisie kościołów, miast, zabytków i pamiątek w powiecie włoszczowskim*¹¹.

⁷ Idem, *Bitwa pod Stefankowem i Śmierć Czachowskiego*, Mariówka 1932, s. 3-4.

⁸ Idem, *Udział księży z diecezji sandomierskiej w powstaniu styczniowym 1863*, Radom 1927 r., s. 18-22.

⁹ Idem, *Udział księży z diecezji sandomierskiej w powstaniu styczniowym 1863*, Radom 1927 r., s. 22.

¹⁰ Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu, *Nieopracowane zbiory ikonograficzne ks. Jana Wiśniewskiego*.

¹¹ J. Wiśniewski, *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w powie-*

Organizował wycieczki nauczycieli oraz wycieczki szkolne uczniów na pole bitwy pod Stefankowem. Zmobilizował lokalną społeczność do usypania tam kopca. Na mogile żołnierzy rosyjskich położył pamiątkową płytę i wystawił dębowy krzyż. Upamiętnił pułkownika Dionizego Czachowskiego w Jaworze Soleckim. W miejscu, w którym wódz powstania został śmiertelnie ranny, sam ufundował pomnik–obelisk. Projekt inskrypcji i pomnika, który wykonał własnoręcznie, przechowywany jest w Bibliotece Diecezjalnej w Sandomierzu¹². Zorganizował 28 sierpnia w 1832 r. w Jaworze Soleckim uroczystości patriotyczno-religijne, które w ówczesnych warunkach zgromadziły ponad 5 000 osób. W tym dniu poświęcił pamiątkową płytę położoną na miejscu, gdzie Czachowski został zabity, dziś ogródek przed domem Borka w Jaworze. Płyta ta, podobnie jak pomnik istnieje do chwili obecnej. Jak donosiła ówczesna gazeta „Ziemia Radomska”, w uroczystości odsłonięcia pomnika Dionizego Czachowskiego w Jaworze Soleckim udział wzięli posłowie Sejmu RP oraz dwaj weterani Powstania Styczniowego: ppor. Dominik Łaszczak z Ciepielowa i Jan Stępień z Pawliczki, przedstawiciele władz, kapłani, alumni, młodzież.

Z organizacji najliczniej były reprezentowane straż pożarne, bo w liczbie przeszło 250 ludzi, stow. młodzieży 120 ludzi, „Strzelec” 24 i „Sokół” 13. Pozatem kilku delegatów harcerstwa z Radomia, szkoła rolnicza Chwałowice 17 osób i szkoły powszechne ok. 200 działwy. Ponadto wzięły udział 3 orkiestry ludowe z sąsiednich wiosek¹³.

28 grudnia 1932 r. ks. Jan Wiśniewski poświęcił pomnik Stanisława Dobrogojskiego „Grzmota”, wystawiony w Niekłaniu przez inż. Dąbrowskiego, M. Czarnotę i ks. I. Kwaśniaka¹⁴.

cie włoszczowskim, Radom 1932, s. 315-316.

¹² Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu, *Nieopracowane zbiory ikonograficzne ks. Jana Wiśniewskiego*.

¹³ J. Wiśniewski, *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w powiecie włoszczowskim*, Radom 1932, s. 316.

¹⁴ M. Przekora, *Uroczystość odsłonięcia pomnika D. Czachowskiego*, „Ziemia Radomska” 1932, R. 5, nr 198.

Był również inicjatorem wzniesienia Mauzoleum Dionizego Czachowskiego w Radomiu i przeniesienia prochów bohatera z cmentarza w Bukównie do Radomia¹⁵. Ponadto wysuwał postulaty upamiętniania innych bohaterów Powstania Styczniowego oraz miejsc straceń w Radomiu. Postulaty te nadal czekają na realizację.

Zbierał i weryfikował informacje o uczestnikach powstania. Jako proboszcz w Borkowicach zabiegał skutecznie o uznanie Antoniego Gaszyny¹⁶, swego parafianina, żyjącego wówczas w trudnych warunkach materialnych, za weterana powstania. Po śmierci Antoniego Gaszyny ufundował weteranowi nagrobek na cmentarzu w Borkowicach.

W poetyckim utworze *Wojna dziadów*¹⁷ demaskował w żartobliwym tonie postacie i sytuacje, z którymi się spotykał, „badając życiorysy rycerzy z powstania”. Wiele materiałów dotyczących Powstania Styczniowego pozostawił w rękopisie¹⁸.

Małgorzata Szot-Wróblewska

Forms of Remembrance of January Uprising on the Example of Activities of Priest Jan Wiśniewski (1876-1943)

¹⁵ J. Wiśniewski, *Historyczny opis...*, op. cit., s. 316.

¹⁶ Jarosław Fidos, Daniel Olszewski, *Ksiądz Jan Wiśniewski (1876-1943): Życie i działalność*, Kielce 2000.

¹⁷ J. Wiśniewski, *Bajki i rymy*, Tom II, Radom 1927, s. 96-99.

¹⁸ Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu, *Nieopracowane zbiory ikonograficzne ks. Jana Wiśniewskiego*. Za udzielenie zgody na udostępnienie materiałów do przygotowywanej wystawy *Przeszłość – Przyszłość. Ksiądz Jan Wiśniewski 1876-1943, w 70. rocznicę śmierci*, dziękuję księdzu Andrzejowi Jakóbczykowi, Dyrektorowi Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu. Pracownikom Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu dziękuję za życzliwość i pomoc w przeprowadzeniu kwerendy.

Key words

January Uprising of 1863; remembrance of January Uprising; priest Jan Wiśniewski; patriotism in the Second Republic of Poland

Abstract

The initiatives of commemorating and documenting historical events in the period of partitions met with difficulties on behalf of the occupation authorities. The activities of the priest Jan Wiśniewski (1876-1943) in the field of commemorating January Uprising and documenting the past, deserve special attention. As a researcher of history, regionalist, social activist and poet, he saved from being forgotten and commemorated a number of significant events and persons. He was forced to work in severe conditions with no financial security, far from research facilities and therefore his output should be remembered and recognized. The text introduces only selected topics of the rich social and literary activity of priest Wiśniewski. The exhibition *Past to the future ...* organised on the 70th anniversary of his death is giving a broad outline of the prominent priest and patriot.

Formen der Erinnerungen des Januaraufstands am Beispiel der Tätigkeit des Priesters Jan Wiśniewski (1876-1943)

Schlüsselwörter

Januaraufstand 1863; Gedenken an Januaraufstand, der Priester Jan Wiśniewski; Patriotismus in Zweiter Polnischen Republik

Zusammenfassung

Eine Initiative der Erinnerungsbewahrung und Beurkundung der historischen Ereignissen im Zeitabschnitt der annectierenden Länder, haben auf Probleme seitens der Eroberungsmächte gestoßt. Die Tätigkeit des Predigten Jan Wiśniewski (1876-1943) im Bereich der Erinnerungsbewahrung des Januaraufstands und der Beurkundung der Vergangenheit, verdient an besonderer Aufmerksamkeit. Als ein Geschichtsforscher, Regionalist, sozialer Fürsorger und Dichter hat er

vom Vergessen gerettet und die Reihe der wichtigen Ereignisse und Personen denkwürdig gemacht. Er ist in schweren Bedingungen ohne Finanzversicherung getätigt, entfernt von den Wissenschaftsmitteln, darum dient sein Vermögen an dem Angedenken und der Erinnerung. Der Text präsentiert nur die ausgewählten Fragepunkte aus der gesellschaftlichen und schriftstellerischen Tätigkeit vom Priest Wiśniewski. Die Ausstellung "Vergangenheit - der Zukunft" war zum 70. Gedächtnistag seines Todes organisiert, es nähert einen Schattenriss des ausgeprägten Priesters und Patrioten.

Формы увековечивания январского восстания на примере деятельности ксендза Яна Вишневого (1876-1943)

Ключевые слова

Восстание 1863 г. Январское; память об Январском восстании; ксендз Ян Вишневский; патриотизм во Второй Речи Посполитой

Резюме

Инициативы ознаменовать и документировать исторические события во время разделов встретились с затруднениями со стороны власти захватчика. Деятельность ксендза Яна Вишневого (1876-1943) в сфере ознаменования Январского восстания и документирования прошлого заслуживает особого внимания. Как исследователь истории, знаток и любитель своего региона, общественник и поэт он спас от забвения и ознаменовал ряд важных событий и исторических личностей. Он действовал в тяжелых условиях, без финансового обеспечения, далеко от научных средств, поэтому его достижения заслуживают памяти и признания. В тексте затрагиваются лишь избранные вопросы из богатой общественной и письменной деятельности ксендза Вишневого. Выставка *Прошлое – будущему...* (*Przeszłość – przyszłości...*), организованная в 70. годовщину его смерти, предоставляет возможность ближе познакомиться с жизнью выдающегося священника и патриота.